

Paolo Spaviero, *L'etica alla prova delle neuroscienze. Sfide e opportunità per la teologia morale. Presentazione di Vincenzo Viva*, Cittadella Editrice, Assisi 2020, ss. 511.

Problematyka człowieka zawsze winna zauważać, iż jest on jedyną i niepowtarzalną istotą wśród żyjących na ziemi. Tego miejsca żadne inne stworzenie nie może mu zabrać, ani nie może go w jego zadaniach zastąpić. Kompleksowość osoby ludzkiej zdaje się być niezwykle fascynującym przedmiotem badawczym, co więcej ciągle otwartym i oczekującym na dalsze studia i refleksje.

Współczesny rozwój nauk przyrodniczych szczególnie odnosi się do człowieka, jako indywidulanej i niepowtarzalnej osoby. Dotyczy on wielu płaszczyzn ontycznych i egzystencjalnych. Z tym związane są także liczne eksperymenty oraz propozycje terapeutyczne czy medyczne. Zdaje się czasem, że niestety kwestie te widzi się niejednokrotnie tylko w kategoriach czysto biologicznych, co niejednokrotnie sugerują współczesne media tradycyjne, a zwłaszcza świat elektroniczny i wirtualny.

Wobec tych fenomenów staje zawsze etyka czy deontologia lekarska. Oczekiwana jest zatem ocena poszczególnych działań. To zaś coraz wyraźniej zauważa, iż niezbędne jest włączenie w to wielu najnowszych dyscyplin naukowych. Zawsze jednak winna do głosu dochodzić etyka, a dla chrześcijan teologia moralna.

Autor jest kapłanem diecezji Latina-Terracina-Sezze-Priverano. Doktorat teologii moralnej uzyskał w Akademii Alfonsjańskiej w Rzymie, na podstawie prezentowanej rozprawy. Promotor ks. prof. Vincenzo Viva zauważa - w swoim słowie -, iż był to znakomity doktorat (s. 6). Aktualnie jest proboszczem i profesorem teologii moralnej fundamentalnej w Instytucie Teologicznym w Anagni oraz w Diecezjalnej Szkole Teologii Pawła VI. Zajmuje się duszpasterstwem rodzin i jest diecezjalnym konsultorem w zakresie bioetyki.

Książkę opublikowana została w serii „Studi e ricerca. Sezione teologica” i otwiera ją prezentacja ks. prof. Vincenzo Viva z Akademii Alfonsjańskiej w Rzymie (s. 5-8). Z kolei podano wykaz skrótów bibliograficznych i edytorskich (s. 9-11).

Treściwo prezentowane studium otwiera wprowadzenie (s. 13-44). Chodzi tutaj głównie o dialog neurobiologii z filozofią, psychologią i prawem. Dyscypliny te oraz wiele innych jest na różnych płaszczyznach powiązane. Wskazuje także na podmiot moralny stający wobec neurobiologii. Następnie książka została podzielona na sześć rozdziałów, a te z kolei ma mniejsze

jednostki treściowe, i to kilkustopniowo.

Pierwszy rozdział opatrzone tytułem: „Kontekst epistemologiczny i wyzwanie interdyscyplinarności: badania metody” (s. 45-82). Ważnym i zarazem nowym paradygmatem naukowym jest przechodzenie od fizyki kwantowej do nauki o życiu. To m.in. pytania o neurobiologie rozumu. Kolejnym wskazywanym paradygmatem jest kompleksowość, zwłaszcza świata istot żywych. Wchodzi tutaj w zainteresowanie ekologiczne. Autor podkreśla także kompleksowość intelektualno-mózgową.

Kolejny rozdział nosi tytuł: „Neurobiologia zachowania” (s. 83-146). Wskazano podstawowe elementy systemu nerwowego. To pytania o mózg i komórki systemu nerwowego. Idąc dalej autor zwraca uwagę na techniczne zasady w badaniach mózgowych, m.in. inwazyjne i nieinwazyjne czy interwencje neurochirurgiczne. Bardziej szczegółowe kwestie to przechodzenie od syndromów do określeń miejsc w mózgu. Zatem to kwestie neuropsychologii i różnych metod w badaniach nad zachowaniem. Ostatni punkt tego rozdziału nosi tytuł: „Model hierarchiczno-relacyjny: organizacja strukturalna systemu nerwowego”.

„Neurobiologia podmiotowości” to tematyka trzeciego rozdziału studium P. Spaviero (s. 147-221). Uwagi rozpoczyna ukazanie rozwoju funkcji mentalnych człowieka związanych z trzema elementami mózgu. Szeroko blok analizuje relacje między mózgiem a osobowym ja. To pytania o wpływ genów na zachowania i postawy. Autor pyta także tutaj o relacje między naturą kulturową a podmiotowością.

Czwarty rozdział podejmuje temat: „Neurobiologia sumienia” (s. 223-312). Sumienie staje często wobec prób związanych z traumami. To także wielka sfera psychopatologii, a zatem i zastosowania farmakologii w terapiach psychologicznych. Podobnie sumienie staje także wobec prób eksperymentalnych. Wreszcie autor wskazuje także na sumienie moralne, podkreślając zwłaszcza jego rolę jako fundamentu odpowiedzialności. To także swoiste lustro neurologiczne.

Kolejny rozdział poświęcony został analizie następującego tematu: „Neurobiologia ludzkiego. działania” (s. 313-375). Autor rozpoczyna swoje uwagi od przypomnienia słynne „libero arbitrio”, przywołując m.in. badania Benjamina Libeta. Wielkie pytania o wolność. Wskazuje na działania podmiotu. Dobrze, że zauważano także fenomen mózgu moralnego. To pytania o neurobiologię w sensie moralnym, w odniesieniu do woli i zachowań niemoralnych.

Ostatni rozdział analizuje zagadnienie: „Proces decyzyjny” (s. 377-451). To próba określenia mechanizmów mózgowych w procesie decyzyjnym,

w których swoją rolę odgrywają także element ekonomiczne i społeczne życia konkretnej osoby ludzkiej. Wskazano także na rolę emocji, które mają m.in. znamiona somatyczne i moralne. Jednak ważnym zagadnieniem jest kwestia współpracy, bowiem ona jest fundamentem wyboru moralnego. Jest tutaj także miejsce na współczucie.

Całość studium zamyka podsumowanie (s. 453-461), podziękowania (s. 463-464) i bibliografia, podzielona na 1. Źródła; 2. Źródła odnoszące się do tematyki studium; 3. Słowniki; 4. Studia (465-505). Zamieszczono jeszcze dość szczegółowy spis treści (s. 507-511).

Książka Paolo Spaviero stanowi ciekawe studium dość nowego zagadnienia z antropologii empirycznej, tym bardziej, że zajmuje się nim teolog moralista i bioetyk. Zainteresowanie neurobiologią jest dalszym etapem studiów z zakresu bioetyki, a jednocześnie stanowić może ważne otwarcie ku innym dyscyplinom. Autor umiejętnie wskazuje na elementy kompleksowości podejmowanych zagadnień. Trzeba bowiem zawsze pamiętać o integralności i tożsamości indywidualnej osoby ludzkiej. Nie można ustawać i trzeba ciągle dochodzić do pytania: kim jest człowiek?

Studium włoskiego badacza jest zatem interesującym dotknięciem szczególnie ważnej współcześnie tematyki bioetycznej, która będzie się nadal dynamicznie rozwijać. Dobrze, że zwraca się uwagę na sferę życia neurologicznego człowieka. Ta sfera ma swe odniesienia i aplikacje do kwestii teologii moralnej fundamentalnej, a więc i do principiów związanych z czynem ludzkim czy sumieniem. Człowieka bowiem należy zawsze rozpatrywać całościowo, jest bowiem niezwykła jednością i jedynością, i to pod każdym aspektem. Ostatecznie to są pytania o dynamikę osoby ludzkiej.

Także etyka, jak wskazuje autor, staje wobec neurobiologia, jako ważnej współczesnej dyscypliny medycznej. Jest to szczególnie trudny dział refleksji nad człowiekiem, bowiem dotyka m.in. jego wyjątkowego organu jakim jest zwłaszcza mózg. Ta tematyka to wielkie wyzwanie a zarazem szansa dla teologii moralnej i nauk pokrewnych.

Książka Paolo Spaviero jest interesującą propozycją w dialogu między teologią moralną i neurobiologią. Wydaje się, że to nie tylko chwilowe pragnienie czy oczekiwanie, a może i wymóg strukturalny, ale coś więcej i bardziej twórczego. Choć nie ma dziś odpowiedzi na wszystkie stawiane pytania, to jednak trzeba docenić i ten etap refleksji naukowej. Wydaje się zatem, że dalsi badacze dodadzą tutaj swój wkład, a ich interdyscyplinarność pozwoli na wypracowanie dalszych etapów refleksji naukowej.

Sobór Watykański II „zwraca teraz uwagę wszystkich na pewne szcze-

gólnie pilne problemy współczesności, które bardzo mocno dotyczą rodzaj ludzki” (KDK 46). W to oczekiwanie wpisuje się także książka Paolo Spaviero, uwrażliwiająca m.in. nauki teologiczne i bioetykę na kwestie neurobiologii.

Ważnym jest wskazanie na sumienie. Oczywiście należy je łączyć z indywidualną osobą ludzką, a nie z konkretnym organem biologicznym człowieka. Kategoria sumienia jest jednak kluczowa, także w neurobiologii, choć wielu ją wyklucza w tym kontekście.

Wybrzmiewa w rozprawie bardzo mocno interdyscyplinarność. Czasem odnosi się ona do dyscyplin, w szerokim przekonaniu, dość odległych treściowo i metodologicznie. Jednak ostatecznie łączy je podmiot badawczy, tj. człowiek. W nim mogą spotkać się różne pola badawcze oraz ich wyniki.

Trzeba docenić zwarty zbiór bibliograficzny. Autor wskazał na liczne pozycje, które może czasem pomijane są w bioetyce czy naukach pokrewnych, w tym w teologii moralnej. Tym czasem okazuje się, że ta dyscyplina ma o wiele szersze odniesienie niż to czasem niejednokrotnie sądzono. Ta szeroka sfera życia ludzkiego jest przecież i bios i etyką, więcej dotyczy całej osoby ludzkiej. Nie da się rozdzielić tych opisów człowieka.

Może jednak dość skromnie, wręcz niewystarczająco obecne jest nauczanie Kościoła. Powstało bowiem w ostatnich latach wiele dokumentów czy wskazań, pomijając dokumenty papieskie (np. przemówienia do różnych środowisk medycznych) czy kongregacji (np. Kongregacji nauki Wiary), choćby Papieskiej Akademii Nauk, czy Papieskiej Akademii Życia. Wydaje się, że warto sięgnąć do tych publikacji, są one bowiem zazwyczaj owocem znakomitych sympozjów czy przynoszą teksty wybitnych specjalistów z zakresu nauk przyrodniczych i medycyny, a także neurobiologii.

Ważnym elementem narracji są przypisy. Czasem dość obszerne pozwalają na dopowiedzenia czy wyjaśnienia oraz komentarze aktualizujące. Ciekawym uzupełnieniem są tabelki czy zestawienia (s. 67, 167, 342, 347, 354). Dają one dodatkowe rozeznanie w zrozumieniu niektórych kwestii szczegółowych. Warto zauważyć, że każdy rozdział kończy krótkie podsumowanie.

Paolo Spaviero udostępnił gruntowe studium, nowatorskie i dość kompleksowe treściowo. Szeroka baza badawcza pozwala rozpoznać wiele ogólnych i szczegółowych kwestii z zakresu neurobiologii. Co więcej autor próbuje wiele kwestii systematyzować, choć z różnym skutkiem. Nie mniej są to cenne próby. Oby prezentowana praca wzbudziła jeszcze większe zainteresowania w tematyce neurobiologii.

Bp Andrzej F. Dziuba